

Camí de sa Volta des General

Una passejada per la costa nord de Mallorca

TEXT I IMATGES: **Gabriel Vicens i Bartomeu Bonet**

La serra de Tramuntana és, sens dubte, una de les principals reserves de patrimoni natural de Mallorca, l'illa més gran de l'arxipèlag balear.

La varietat d'ecosistemes, la geomorfologia i els aprofitaments humans que s'han consolidat durant segles fan d'aquesta serralada un territori singular de gran interès cultural i naturalista. Des del punt de vista botànic, és un territori privilegiat atès que comprèn nombroses comunitats vegetals que alberguen una notable diversitat d'espècies. Amb aquest itinerari, us proposem una agradable caminada per un tram de la costa de Tramuntana i us convidem a descobrir part de la seva interessant flora.

La serra de Tramuntana és una alineació muntanyosa que s'eleva al llarg de tota la costa nord-occidental de l'illa de Mallorca. La serralada té una extensió d'uns 90 km de llargària i 15 km d'amplària mitjana. L'alçària del sistema muntanyós és considerable; en conjunt, presenta una dotzena de cims que superen els 1.000 m d'altitud, majoritàriament concentrats a la part central de la serralada. El 2007, la serra de Tramuntana va ser declarada Paratge Natural, figura de protecció territorial que comprèn un ampli espai (63.526 ha) majoritàriament terrestre amb una petita part marina. Més recentment, el 2011, el paisatge cultural de tot el conjunt va ser declarat Patrimoni Mundial per la Unesco.

A la part sud-oest de la serralada, que, en general, no presenta elevacions tan destacades, s'hi troben zones costaneres abruptes i espadades, de gran bellesa paisatgística, entre petites cales que s'obren pas al llarg dels penya-segats marins. L'itinerari que us proposem discorre per un determinat tram d'aquesta costa, concretament entre els voltants del poble de Banyalbufar i l'antic poblat de pescadors anomenat Port des Canonge. Es tracta d'una caminada, curta i accessible, que es pot fer en dues o tres hores a pas tranquil (anada i tornada), o una mica més si ens dediquem a observar la flora i a contemplar les excel·lents vistes panoràmiques.

En aquesta zona, la vegetació està constituïda essencialment per pinars de pi blanc (*Pinus halepensis*), arboçars i garrigues litorals. Convé asse-

Mapa de l'itinerari: camí de sa Volta des General.

nyalar que, a les Illes, la denominació de garriga no és equiparable a la resta de territoris de parla catalana, atès que no fa referència específica al garric (*Quercus coccifera*). La garriga és més aviat una denominació genèrica que indica un lloc poblat de mates i arbusts, amb poca coberta arbreda, generalment de pins i ullastres. Tanmateix, a Mallorca, el garric rep el nom de coscoll i presenta una distribució irregular i força restringida.

L'itinerari ressegueix bàsicament l'antic camí anomenat camí de Baix. De manera més recent, sobretot en l'àmbit excursionista, és més conegut com camí de sa Volta des General, fent referència al general Fernando Cotoner, propietari de la Baronia de Banyalbufar, que a finals del segle XIX va contribuir a refer la carretera principal.

Iniciarem la caminada a una petita esplanada situada a un revolt de la carretera d'Andratx a Pollença (Ma-10), aproximadament al quilòmetre 85. Aquest indret permet espai per a alguns aparcaments. D'aquí surt un camí de terra, ample i ben senyalitzat, que ben aviat gira cap a la dreta per després continuar més o menys paral·lel a la costa, però a una cota relativament elevada. Partirem d'una altitud aproximada de 160 m per a acabar finalment a vorera de mar, al Port des Canonge.

En el primer tram del camí, una mirada cap enrere ens permetrà contemplar el poble de Banyalbufar i el seu magnífic entorn: un paisatge de marjades, horts de reguiu, safareigs, canaletes i altres elements de pedra en sec, molt característic d'aquesta contrada. Pels voltants del camí, aviat observarem herba moreneta o herba d'esca (*Phagnalon saxatile*), botja de cuques (*Anthyllis cytisoides*), cossiada (*Globularia alypum*) i alguns exemplars de fumana (*Fumana* sp.). La botja de cuques, albada o botja blanca és un petit arbust molt comú als pinars, garrigues i timonades del sud-oest de la serralada. Alguns noms populars de la planta fan referència al color blanquinós de l'arbust, que n'és el tret més notori quan no té flor; en canvi, el fitònim botja de cuques està associat a l'ús de les branques, força flexibles i llargues, per a fer els llits o canyissos destinats a la cria dels cucs de seda. D'aquest arbust també s'han utilitzat tiges i fulles per a encendre el foc ràpidament i per a la confecció d'escombres. Pel que fa a

Vista de Banyalbufar, municipi amb un interessant llegat de marjades, safareigs i canalitzacions d'aigua.

Responsabilitat i precaució amb les plantes

Flor de cossiada o ullastró (*Globularia alypum*).

la cossiada, també és molt freqüent en aquesta part de la Serra i rep diversos noms populars (ullastró, botja, herba cossiada, etc.). Els seus botons florals de color blau són visibles a partir de la tardor, tot i que la floració sovint s'allarga als mesos d'hivern i primavera. La cossiada s'ha utilitzat sobretot com a planta medicinal, especialment per a rebaixar la tensió sanguínia, però també com a purgant i com a remei vulnerari en ús extern.

Pocs minuts després, trobarem una barrera, amb un botador a l'esquerra, i algunes passes més endavant un desviament. Optarem per continuar per la dreta. El camí fa algunes voltes fins a orientar-se paral·lel a la costa. A partir d'aquí, la vegetació és diversa. Les espècies més abundants són l'herba de Sant Ponç o farigola mascle (*Teucrium capitatum*), el socarrell o botja d'escombres (*Lotus dorycnium*), el ciprell (*Erica multiflora*), el garballó (*Chamaerops humilis*), l'argelaga (*Calicotome spinosa*), la mata o llentiscle (*Pistacia lentiscus*), la ginesta de bolles vermelles o assots (*Osyris alba*), la botja peluda (*Lotus hirsutus*), la ruda de fulla estreta (*Ruta angustifolia*) i algun exemplar de ginebró (*Juniperus*

Arbocera (*Arbutus unedo*), flor i fruit.

oxycedrus). Molts d'aquests arbusts han tingut diversos usos i aprofitaments tradicionals. Així, per exemple, destaca l'ús medicinal de l'herba de Sant Ponç com a antihelmíntic; la utilització del socarrell per a socarrar el porc a les matances i per a confeccionar escombres; les branques de ciprell com a llenya prima que cremava als antics forns, o bé l'ús del garballó per a fer senalles, cordes i cistells. De la mata, en concret, s'han descrit moltes aplicacions medicinals gràcies a les seves propietats astringents, tòniques i digestives. Antigament del fruit del llentiscle se n'extreia oli per als llums de cruia i del tronc, se n'obtenia un exsudat per a fer vernís. D'altra banda, el llentiscle era un bon aliment per als animals, principalment porcs i aviram.

Pel que fa a les estepes, trobarem bàsicament tres espècies als pinars i garrigues de Mallorca: l'estepa blanca o estepa d'escurar (*Cistus albidus*), l'estepa borrera anomenada també estepa negra a Mallorca (*Cistus salvifolius*) i l'estepa llimonenca o estepa morisca (*Cistus monspeliensis*). Les dues primeres ens acompanyaran a la primera part de l'itinerari; de fet, l'estepa blanca és abundant a tot

Càrritx (*Ampelodesmos mauritanicus*), la pastura de la muntanya.

el recorregut, mentre que l'estepa borrera requereix sòls més potents i una mica més frescs. Més endavant, en canvi, serà més freqüent l'estepa llimonenca que, a la Serra, és l'estepa que més sovint predomina a la vegetació, constituint fins i tot alguns estepars. Antigament, totes tres espècies servien com a combustible per a alimentar de llenya prima els nombrosos forns de l'illa o bé per a activar el foc allà on fos necessari.

Olivella o escanyacabres (*Cneorum tricocon*).

Responsabilitat i precaució amb les plantes

D'altra banda, el càrritx o carritxera (*Ampelodesmos mauritanicus*) domina àmpliament l'estrat herbaci. Aquesta gramínia, alta i robusta, és molt abundant a Balears i més aviat rara a la Península. Abunda especialment a les illes de Mallorca i Menorca; no tant a Eivissa, i és absent a Formentera. En general, els carritxars han proliferat molt a la serra de Tramuntana com a comunitats de substitució, aprofitant les contínues alteracions forestals (tales, incendis, etc.). Aquesta planta forma una tija florífera alta i dreta, anomenada faió, que és fibrosa i acaba en una gran inflorescència amb forma de plomall. El càrritx ha tengut sempre un rellevant protagonisme en l'àmbit rural de l'illa. Tradicionalment ha servit de pastura per a la ramaderia mallorquina, particularment a la muntanya. Les llargues fulles són un bon aliment especialment per al bestiar equí i boví, que antigament era molt més present. Per contra, cabres i ovelles només poden aprofitar les fulles tendres i joves, i per aquest motiu era costum cremar els carritxars periòdicament en èpoques passades. No és estrany que el botànic occità J. Cambessèdes, ja el 1827, relatés la crema sistemàtica dels carritxars mallorquins. El càrritx també ha servit per a moltes altres funcions, com ara confeccionar els vencills (fermall característic per a lligar garbes i feixos), cobrir pous de neu, cobrir les barraques de carboner, aïllar cultius de les gelades o fer de jaç a porxos i sestadors.

Un cop passat un relleu rocós, a mà dreta, el camí començarà a davallar suaument. Hi seran cada vegada més presents el ciprell, l'arbocera (*Arbutus unedo*) i el ginebró. Entre les enfiladisses i lianes, hi podrem observar l'aritja (*Smilax aspera*), la rogeta (*Rubia peregrina*), la mare-selva (*Lonicera*

Maçanella (*Helichrysum crassifolium*), endèmica de Mallorca i Menorca.

Cinglera i balms arran del camí (encavalcament dels materials juràssics).

implexa), la vidriella (*Clematis flammula*) i la vidal-ba (*Clematis cirrhosa*). La mare-selva rep múltiples noms populars, alguns relatius a la seva naturalesa enfiladissa (liligabosc, rotaboc) i d'altres relacionats amb la dolçor de les flors (xuclamel, mamellera). Després de vint o trenta minuts des de l'inici de la caminada, arribarem a una barraca de carboner, que aprofita el recer d'una penya, i a una sitja de carbó. Pocs metres després, toparem amb les restes d'una caseta de pedra, l'habitatge d'un roter que conreava els marges dels voltants. A partir d'aquest punt, predomina l'arboçar. Les arboces, comestibles i dolces, sempre han estat fruits prou valorats a la cultura mediterrània. A molts indrets, amb aquests fruits es fan confitures, salses, begudes, xarops i aiguardents. A Mallorca, se n'ha fet sobretot confitura o gelea, ja sigui a partir del fruit sencer o filtrat amb un pedaç fogasser.

Encara que la coberta arbrada al llarg del camí és primordialment de pins, ullastres i arboceres, també hi veurem algunes alzines joves (*Quercus ilex*) i, ocasionalment, alguns exemplars de garro-

ver (*Ceratonia siliqua*), darrers testimonis d'antics aprofitaments agrícoles. Més endavant i a la dreta del camí, en alçar la vista, veurem els relleus escarpats del penyal de s'Heura i del puig de ses Planes (330 m, 339 m, respectivament) punt d'origen dels vessants i costers que fan baixada en direcció a la costa. El paisatge canvia substancialment en aquest tram de camí. Entre pins i arboceres, sobresurten pertot arreu nombroses penyes i grans blocs de roca que creen un relleu força irregular i accidentat. Entre les penyes, arrelen plantes que hi cerquen refugi, com ara la corriola de cavall o maimó (*Tamus communis*), el pa porcí (*Cyclamen balearicum*) i el cirerer de betlem (*Ruscus aculeatus*). També hi sovinteja la ceba marina o ceba d'ase (*Drimia maritima*) i, enfilada per les penyes, la polígala de roca (*Polygala rupestris*). La corriola de cavall, planta enfiladissa, i la ceba marina, geòfit molt comú a la serra de Tramuntana, són dos bons exemples de plantes realment tòxiques. De fet, totes dues espècies es varen incloure a l'Ordre ministerial de 2004 que prohibeix o restringeix la

Punta de s'Àguila, destacat promontori rocós que s'endinsa dins la mar.

venda al públic de diverses plantes a causa de la seva toxicitat. La ceba marina, a tall d'exemple, s'ha utilitzat a Mallorca per al control de plagues, com a repel·lent d'insectes i com a potent raticida. Antigament es feien sofrits o sopes de restes de carn i trossos de bulb per a eliminar rates i ratolins que sovint feien malbé les collites.

Tot seguit, el camí travessa la zona coneguda com s'Enquetjar (topònim que deriva de s'Encletxar) i, a la part esquerra, en direcció a la mar, podrem veure de lluny un paratge més planer conegut amb el nom del pla des Cavall. Continuarem el camí i arribarem a un forn de calç situat al costat dret. Al seu voltant es diu que hi havia el pi de sa Consulta, lloc de trobada de les rondes dels carabiners dels municipis propers, Esporles i Banyalbufar.

Més endavant, la baixada s'accentua, el camí s'estreny i desemboca als espadats de la zona anomenada es Corral Fals. En aquest entorn podrem observar l'olivella o escanyacabres (*Cneorum tricoccon*). Es tracta d'un arbust de fulles el·líptiques, disposades un poc verticalment, flors petites situades a les axil·les de les fulles i de fruit globós molt característic, constituït per tres cocs parcialment soldats. L'olivella és força abundant a Mallorca, especialment a la Serra, però no és una espècie comuna a la Mediterrània. Curiosament, a les illes d'Eivissa, Formentera i diversos illots, la disseminació del fruit es duu a terme primordialment a través de les sargantanes (*Podarcis* spp.). Per contra, a Mallorca, on les sargantanes varen desaparèixer fa molt de temps, marts (*Martes martes*) i genetes (*Genetta* sp.) en són els principals agents disseminadors.

El camí avança arran de les parets verticals de la cinglera, fins i tot sota les espectaculars balmes

que s'han obert a la mateixa paret rocosa. Aquesta cinglera és el resultat d'un marcat encavalcament dels materials juràssics (dolomies i bretxes dolomítics) que se superposen als terrenys del miocè inferior, que és per on transitarem a partir d'ara. Penjant dels penyals, hi trobarem algunes espècies casmofítiques característiques, com són la col de penya o herba penyalera (*Lomelosia cretica*) i les endèmiques violeta de penyal (*Hippocrepis balearica*) i maçanella (*Helichrysum crassifolium*). Enfilades per les penyes de la part superior, també apareixen la lletrera arbustiva (*Euphorbia dendroides*) i altres petits arbusts ja esmentats.

Immediatament després dels ressalts rocósos, en un revolt del camí, podrem recrear la mirada amb un paisatge certament extraordinari. En primer lloc, a una cota inferior, destaca la punta de s'Àguila, un promontori rocallós que avança esponerosament cap a la mar. Més enllà, cap a gregal, s'albira la costa de Valldemossa i, al fons, una de les formacions geomorfològiques més emblemàtiques de Mallorca, sa Foradada. Des d'aquí mateix, també veurem, una mica més a la dreta, el nucli del Port des Canonge i, formant part de la mateixa vall, la possessió de Son Bunyola (una de les principals del municipi de Banyalbufar) i la possessió de Son Coll. Alguns minuts més tard, el camí enllaça amb la via asfaltada que comunica les cases de la possessió de Son Bunyola amb la carretera princi-

Aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*).

pal. Al costat dret del camí, s'estenen els camps de conreu i les grans marjades de la propietat.

En aquesta zona, la garriga és més oberta i tornen a prendre protagonisme les següents espècies: el romaní (*Salvia rosmarinus*), la mata, el ciprell, l'olivella, l'estepa llimonenca, la cossiada i l'aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*). D'aquest darrer arbust, de fulles lanceolades i fruit en drupa de color blau fosc, en destaca la flexibilitat de les tiges. Per aquest motiu, antigament se n'aprofitaven els verducs per a la cistelleria (confecció de paners i coves), juntament amb les tanyades d'altres arbusts com ara la mata i l'ullastre.

Després d'alguns revolts per la via asfaltada, prendrem el camí de terra que surt a l'esquerra, en direcció a la punta de s'Àguila. Al costat dret d'aquest camí, hi podrem apreciar interessants formacions geològiques d'estrats disposats gairebé verticalment. Es tracta de materials del miocè inferior (calcarenites i margues), que es disposen en una interessant discordança progressiva (en ventall), només visible clarament des de la mar. Ben aviat, a l'esquerra del camí comença la carena rocosa que comunica amb el promontori de la punta de s'Àguila, de color més blanquinos, però nosaltres continuarem pel camí de terra. Actualment és difícil reconèixer el caminó que, per aquesta carena, conduïa fins a la gairebé desapareguda caseta

des Torrer (refugi de guardes i escoltes). Antigament, també des d'aquesta carena partia un senderó que arribava fins a la mar, a la zona coneguda com es Mollet o es Ferro. Aquest topònim es relaciona amb el naufragi del veler italià *Luigina Gi*, ocorregut l'any 1917, en el qual únicament varen poder ser rescatats cinc dels setze mariners. Les tasques de recuperació es varen dur a terme des d'aquest indret.

El camí de terra continua el descens, sense gran desnivell, en direcció al Port des Canonge. En aquest tram de camí és ben evident que la coloració del sòl canvia a una tonalitat vermellova, fet que ens indica que, a partir d'aquí, transitarem per terrenys encara més antics: els materials silicis (grosos i lutites vermellosos) permotriàsics, característics d'aquesta part de la serra de Tramuntana.

En aquests terrenys no carbonatats, hi podrem observar un canvi de vegetació. Sobre aquest substrat, es desenvolupa un bosc de pins amb un espès estrat arbustiu. Hi destaquen espècies que ja hem esmentat abans, com ara la botja de cuques, l'aladern de fulla estreta, la mata i el ciprell, però aquí són especialment presents l'arbocera, la murta (*Myrtus communis*), el llampúdol o aladern (*Rhamnus alaternus*), l'aladern de fulla estreta i el bruc. A Mallorca el bruc o bruc mascler (*Erica arborea*) no és tan abundant com el seu parent, el ciprell. De

Estrats del miocè inferior disposats verticalment.

Alís o arbre de Sant Josep (*Vitex agnus-castus*).

Masses rocoses de gresos vermells a vorera de mar (Port des Canonge).

Responsabilitat i precaució amb les plantes

fet, difícilment podem parlar de brugueres, on aquesta espècie sigui la dominant. El bruc mostra una distribució força limitada, principalment a causa del seu comportament calcífug, atès que només el trobarem a substrats no calcaris o bé a sòls molt rentats, sense carbonats actius. D'altra banda, la murta o murtera sempre ha estat un arbust molt apreciat a l'illa, tant pels usos tradicionals com a espècie aromàtica (obtenció d'aigua de murta, extracció d'olis essencials) com pels fruits comestibles, els murtons. Fa algunes dècades, eren molt valorats pel seu gust dolç, sobretot algunes varietats que es varen seleccionar i cultivar, com són els coneguts murtons de floquet. Atès que la planta és rica en tanins, també se n'obtenia la pols de murta, en aquest cas de les fulles seques i moltes, que era utilitzada per a adobar pells i altres materials. De fet, al municipi de Campanet, localitzat a la mateixa serralada, la producció de pols de murta i el seu comerç va perdurar fins als anys quaranta del segle passat.

El camí, després d'alguns revolts, ens conduirà a una zona més planera, anomenada es Vestidors, on ens trobarem amb les restes d'una caseta dels anys trenta que sembla que servia per a aquesta finalitat als propietaris i visitants quan anaven a la mar. Tot seguit, arribarem a la platja de Son Bunyola, on desemboca el torrent també dit de Son Bunyola. Pels voltants, hi observarem fonoll marí

Port des Canonge.

(*Crithmum maritimum*), porrassa (*Asphodelus ramosus*), pastanaga marina (*Daucus carota*), nombroses saladines (*Limonium* sp.) i exemplars d'aladern i murtera amb un creixement visiblement tombat o encoixinat per efecte del vent. Al llit del torrent, hi creix densament l'alís (*Vitex agnus-castus*), també anomenat arbre de Sant Josep o aloc, espècie protegida pel Catàleg Balear d'Espècies Amenaçades. Pels voltants de la desembocadura del torrent arrela també el cascall marí (*Glaucium flavum*). La platja de Son Bunyola és un destacat codolar on podem observar una bona diversitat de còdols, alguns de calcaris i de tonalitats clares, procedents dels terrenys més moderns, i d'altres de vermello-sos i de tacte més aspre, procedents dels gresos permotriàsics. Els còdols de gres vermell, rics en quars, eren coneguts amb el nom de 'pedra d'esmolador', per l'ús que es feia a l'hora d'esmolador eines i ganivets.

Continuarem pel caminó que va paral·lel a la línia de costa i que ens durà a la zona que rep el nom de cala Gata. Aquí, les ruïnes de sa Teulera es troben vora la mar, testimoni de l'activitat industrial dedicada a la construcció de teules, rajoles i diversa ceràmica domèstica durant la segona meitat

del segle XIX. Posteriorment, travessarem un altre torrent, el de Son Coll, per arribar finalment al Port des Canonge. Aquest petit nucli de població és el resultat del creixement d'un primitiu llogaret de pescadors. L'expansió inicial es va dur a terme amb la urbanització dels terrenys de la possessió de Son Coll. Actualment, aquest nucli de població manté la petita i emblemàtica cala, d'alga i còdols, caracteritzada per diversos escars i varadors.

Al Port des Canonge, finalitza el nostre itinerari. Per a emprendre la tornada, haurem de desfer tot el camí recorregut o bé, alternativament, si ens hem organitzat amb dos vehicles, haver-ne deixat un d'estacionat en aquesta població.

Gabriel Vicens Mir. Biòleg, docent i naturalista.

Bartomeu Bonet Oliver. Químic, docent i muntanyenc.

Són autors de diverses publicacions botàniques, com ara *La flora de la serra de Tramuntana* (Aloy, 2000), *Guia botànica de la serra de Tramuntana* (Gorg Blau, 2023) i *Boscs a l'interior de Mallorca, natura i cultura* (Documenta, 2025).